

ПЕДАГОГИЧЕСКИ
ОБЩЕСТВО

СТАТИИ

ЗА ПРИНОСИТЕ В ПЕДАГОГИКАТА

Жечо Атанасов

Житейското разбиране за понятието принос само подсказва за какво се отнася. В своя Речник на българския език Найден Геров му дава следното тълкуване: "Принос – дар що носят на сватба: ядене, пиене, дрехи, поклон". Няма и следа от обяснение за отношение към духовната сфера. Възможност за по-широко тълкуване дава обяснението на глагола "добавам", който се изяснява като притурване на ново към нещо съществуващо. Поради по-късното появяване на научната практика у нас употребата на понятия, които означават обогатяване на знанието чрез "приноси", "добавки", "прибавки" и др. се забавя.

Но и по-нататъшното прецизиране и установяване на по-опре-

делено мисловно съдържание на понятието се забавя или се характеризира с неустановеност. В неговия обхват се вместили постижения от различни величини, а в оценките се вмъкват и субективизъм. Поради това и днес не са изключения случаите, когато някое действително постижение не получава дължимото признание, а за непретенциозни публикации щедро се наброяват по десетина приноси, които предизвикват съмнение.

В съвременния му, по-изяснен смисъл, приносът означава наистина добавяне на необходими за науката нови факти, идеи, разбирания, които я обогатяват в някакво отношение. Той получава признание, когато с помощта на тра-

диционни или нови методи се разкриват неизяснени страни на разглеждани явления, дават се достоверни тълкувания, които могат да потвърдят или да оспорят общоприети положения. Принос има, когато се обогатява научното мислене и се стига да постановки, които отговарят по-адекватно на изискванията на съвременната теория и практика.

По обхват приносът може да бъде различен – от частичното поставяне или обясняване на отделен въпрос до широкото методологическо и съдържателно разглеждане на основни проблеми на науката. Това зависи от конкретните поставени задачи и от обема и задълбочеността на изследователската работа. Но при всички случаи е необходима реална оценка в каква степен научната разработка оставя дияра в определена научна област и какво се притуря в нея като реално необходима новост.

Поради това, че приносът съдържа нещо нетрадиционно, той не винаги се посреща и оценява от всички. В това отношение не е завидно положението на онзи, който си позволява да навлезе в непознати зони на мисленето, да прояви критичност по отношение на традиционно възприети мнения и оценки. Това е особено съдбовно, когато човекът с приносни заслуги разчита на признание, валидно

например за получаване на научно звание или степен. В такива случаи пред изпитание е и съвестта, и чувството за обективност на преценяващите, дори и великодушието, тъй необходимо за насърчение на хората с изследователски дух.

В някои случаи приносът може да бъде и само загатнат, без още да е изяснен в детайли. Той е като нов свят, чието раждане започва от мъглявината и се оформя постепенно. Истинско прозрение е една идея да се забележи и оцени още в зародиш, да се подкрепи своевременно. А нещастие е, когато не се разбере или дори се цели нейното преднамерено омаловажаване, пренебрегване или унищожаване. Известно е от историята на науката, че много новатори са заплащали своите открития и научни приноси с цената на големи безпокойства, неприятности и дори с живота си.

Приносът обуславя непрекъснатото движение и обновяване на науката. Без него настъпва унииние в научното мислене. А известно е, че човечеството е заплащало скъпо всеки застой.

По игеологическу прегнусаания

Оценяването на научните постижения и на приносите може да става само от позициите на обективността, необременена от пре-

ходна политическа ангажираност. Съобразяването с идеологическата конюнктура не може да доведе до стойностни научни резултати. Това показват фактите от времето на тоталитаризма.

Мнозина помнят как със силови методи се налагаше безпогрешността и универсалността на учението на Мичурин и Лисенко в областта на генетиката. Това учение се превърна в неподлежаща на оспорване доктрина и всякакви критически бележки за него се квалифицираха като реакционни и враждебни. Според тогавашните изисквания отделните научни области трябваше да си направят свои изводи и да изясняват проблемите си "в светлината" на това учение. За педагогиката то имаше значение да се обясни отношението между наследствеността и възпитанието, да се докаже определящата и решаващата роля на външните фактори за формирането на личността. Всъщност, какво има да се доказва, след като идеологическата директива, подкрепена от това политически толерирано учение, вече е дадена?

Дълго време с политическа подкрепа се ползваше и учението на Мар за езикознанието, което наблюдаваше върху парадоксалното твърдение, че езиците имали класов характер. И това учение трябваше да се правят изводи за педа-

гогиката, например по отношение на чуждоезиковото обучение, за преценка на педагогическото наследство от миналото в зависимост от това, на какви езици са писани съчиненията и пр. Може би щяха да бъдат по-точно очертани разграничителните линии на зоните с прогресивни и реакционни езици, за да имат учените по-точни ориентири. Добре че все пак осъзнаването дойде навреме, след като самият Сталин видя абсурдността на тази теория и по свой начин "разгроми" маризма (1950). Потрезво отношение и критически позиции към всевластното учение на Мичурин – Лисенко бяха показани по-късно, но във всеки случай обоснована преценка беше дадена след смъртта на Сталин, когато диктатурата върху мисленето стана по-смекчена.

В областта на педагогиката по правило идеите се лансираха и регламентираха от партийни и правителствени постановления и решения. За педагозите оставаше само правото да ги разтъкуват, да ги обосновават по-подробно и това можеше да се смята за техен скромнен принос. Но когато настъпят промени във възгледите и в постановките, дадени от висшите партийни институции, съответно и педагозите трябваше да преустроят своите мнения и преценки. Всъщност това беше стил на мис-

лене, усвоен от Съветския съюз. Проучването на педагогическия печат и на публикациите след Октомврийската революция показва същата картина. Например след 1920 г. докъм 1931 г. с официално признание се е ползвала идеята за “комплексно обучение”. Всички педагогически публикации от онова време съдържат възхвала на това обучение и аргументи за неговата целесъобразност. “Комплексите” се превръщат в истински символ на революционното преустройство на училището. С тяхната защита е заангажирана и Н. К. Крупская, тогава и зам.-комисар (министър) на народното образование. Но след 1931 г. партията се отказва от комплексното обучение, което не осигурява придобиване на систематични научни знания и отново възприема класно-урочната система на обучение. Това незабавно и дружно правят и педагозите, след надлежна самокритика за всичко, което са писали преди това в подкрепа на “комплексите”. Същото се получава и при отхвърлянето от страна на партията и т. н. “лъженаука педология” и използването от нея на “тестовите методи” (1936) за установяване на нивото на психично развитие. Следва отново всеобщо самоукоряване на педагозите, че не са прозрели онова, което партията с мъдрост е установила. Между

видните съветски педагози комай само един не прибегва до изкупителната самокритика – безпартийният А. С. Макаренко, понеже в различните експерименти с образованието и с възприетите педологически тълкувания на възпитанието той не само че не е бил заангажиран, но е имал и своя различна от официалните схващания позиция. В условията на “партийното ръководство на науката” незавидната съдба на “грешащи” заедно с партията и “осъзнаващи” грешките си заедно с партията е обикновено явление. Защото не е възможно да се приложи критерият за обективност. Поради това поколенията в продължение на повече от четири десетилетия преминаха под горнилото на идеологическата повелителност. При това не може да се каже, че всички са били пасивни проводници на идеологическите концепции. Много от разбиранията бяха и лично усвоени, приети като историческа необходимост, превърнали се в собствена авторска позиция. Не просто защото “времето беше такава”. Идеологията беше силна и възприемана съзнателно при определянето на собствения метод за изследване. Трябваше да мине много време, за да се проявят и осмислят някои погрешни страни в подходите и решенията, а и да се оформи позиция за по-

критично отношение. Затова, като се знаят обстоятелствата при които дълго време у нас се е извършвала научна дейност, проява на закъсняла критичност е от сегашни позиции да се търсят и изтъкват погрешни положения в предишни публикации. Защото основателно е да се попита, къде са били и как са мислили преди десет, двадесет и повече години сегашните смели критици? При това би било и несправедливо да се оспорват все пак някои предишни постижения – общи за науката и за отделни автори, които и сега не са изгубили стойността си на приноси, въпреки съществуващото доктринерство и безспорните субективни увлечения и грешки. Що се отнася до проявената самокритичност, тя дойде като естествена последица от превъзможването на отминалата вече нормативност на мисленето и създаването на демократични условия за научна дейност. Човек е в правото си и е длъжен да прецени сам зигзагите на своя изминат път. Никой не е обречен да остане на позиции, догматизма и елементите на абсурдност на които е осъзнал. Още великият Сенека е казал: “Errare humanum est” (“Да се греши е човешко”). Тъкмо осъзналият грешките си човек е способен да ги превъзмогне сам. За догматиците остава само незавидната свобода да го одумват, да изказват

непотребни съждения и присъди, които са белег на непоправима изостаналост.

Приемственост и приноси

Характеристиката на приноса като обогатяване на една мисловна област с нови идеи означава и връзка на новото със завареното научно наследство. Величината на всеки принос може да се разбере само съпоставително. Отношението между приемствеността и приноса изразява развитието и динамиката на научното мислене. Това се отнася както за крупните приноси с епохално значение, така и за по-скромните постижения. В науката не винаги се раждат оригинални, коперникански идеи, като се има предвид, че и самата хелиоцентрична идея на Коперник е зародена още двадесет столетия преди него, в прозренията на Аристарх Самоски (III – IV в. пр. н. е.). А и Самоски е бил повлиян от идеи на предходни мислители. Ние говорим тук за нещо значително по-скромно. Но и скромният принос съдържа елементите на новост и откривателство.

В педагогиката връзката между приемствеността и приноса се потвърждава от много случаи. Например идеите на Коменски за организацията на училищата и за

принципите, на които тя трябва да се основава, могат да се оценят само в отношение към постиженията, които вече са съществували до негово време. Наследството, което той е заварил, е завещано от предходни дейци. За предтеча може да бъде смятан Мартин Лутер, който е повлиял силно върху дейците на Реформацията през XV – XVI в. Неговите идеи са развити в смелото реформаторско съчинение на швейцареца Жан Калвин – “Женевската училищна реформа” (1559). Също така в Германия Вилхелм Цепер създава широкообхватен “проект за устройството на германските училища в градовете, селата и планините” (1590), където разработва идеите за “училище на майчиния език”, за обучението на децата от всички обществени слоеве, без привилегии и без пренебрегване на бедните. Принадлежащият към движението на Реформацията Коменски е изучавал подробно опита на своите предшественици, извършвал е наблюдения върху образователната практика в училищата на Чешките братя и върху Братските училища в Украйна и обогатен с идеи и опит стига да създаването на своя система на народното образование. Макар и да съдържа наследени идеи, системата на Коменски е крупно авторско постижение. Творческото

използване на предишни идеи и опит не оспорва нейната оригиналност, а доказва само връзката между наследството и приноса.

Тъй стои въпросът и за разработения от Коменски принцип за природосъобразност. При един ретроспективен поглед не е трудно да се установи неговата свързаност с древногръцката йонийска школа. Още Демокрит е разглеждал Космоса като източник на вечното движение, със закономерностите на което е свързан и човешкият живот. Развитието на човека е правилно само, когато е съобразено със законите на движението в природата. Поради това само природосъобразното възпитание е естествено и става без принуда. Тази идея, загатната още в древногръцката философия, Коменски разработва с творчески размах и я използва като доказателство и като метод за създаване на система, която отговаря на изискванията на Възраждането. Нейният приносен смисъл се определя от новите функции, които ѝ се поставят да изпълнява.

Тъй като Коменски е изключително крупна фигура от Възраждането, заслужава във връзка с приноса да се позовем отново на него, за да се изясни и погрешно тълкуваната понякога негова идея за целта на възпитанието. На фона на ярко изразените материя-

листически разбирания, които споделя, начинът по който той определя целта на възпитанието внася известни смущения у изследователите. И обикновено го извиняват с това, че по въпросите на възпитателната цел той все още стоял на средновековни позиции. Но всъщност и тук може да се открие негов творчески принос. Във "Велика дидактика" Коменски наистина приема, че "последната цел на човека" е да се приготви за живота, който е "зад пределите на този свят". На тази цел, според него, трябва да служи и възпитанието. В дадения случай обаче идеята за "задгробен живот", тъй примирително и образно представяна от християнството, придобива ново тълкуване. Знае се, че по времето на своите проповеди Христос е разбирал, че не може да се ползва от подкрепата на богатите, на високомерните книжовници, на демонстриращите голяма ученост служители на синагогата. Хората на които той разчита са бедните, отхвърлените от живота, болните, скърбящите, простодушните рибари. На тях той обещава утешение, за тях отрежда властта в "царството божие", където те, последни в този проклет земен живот, ще станат първи и ще бъдат дарени с блаженство. Утешително и насърчително звучи обещанието, че "последните ще станат първи".

Ето защо в контекста на тези разбирания бедността – материална и духовна, не е проклетие, а щастие и достойнство, което намира място в комплекса от блаженства, прокламирани в известната Проповед на планината. По свой начин те не само утешават бедните, на са и своеобразен призив за обединяване. Но възходът на интелектуалните сили през Възраждането налага изменение в тази идея на първичното християнство. И тъкмо изменението е великият хуманистичен принос на Коменски. Вече не може да става дума за изпитване на блаженство в пасивно очакване на небесна награда, а обратно, подготовката за "отвъдното" трябва да се извършва по пътя на духовното себеизграждане. В "последната цел на човека" се залага грижата за всестранно, умствено, нравствено и физическо развитие. Това ново схващане има епохално значение. По такъв начин Коменски без да напуска позициите на християнския мироглед, прави свой принос, като дава ново за XVII в. тълкуване за смисъла на земния живот и за крайната цел на възпитанието. Доминиращо в нея е не примирението и самоунижението, а осъзнатото гордо задължение за духовно самоизграждане, без да се нарушават основните християнски постулати за нравствен живот.

58 68/2000
ОКРЪЖНА БИБЛИОТЕКА,
гр. В. ТЪРНЕВО Д

Приносът може да има различни измерения, но неговата най-съществена особеност е, че изменя насоките на определен начин на мислене, предизвиква съмнения в традиционните постановки, обосновава нови аспекти за оценка, съдържа положения и възможности за по-нататъшно динамично развитие на научната мисъл.

В по-голяма или в по-малка степен всички големи дейци в областта на педагогиката се изявяват по този установен път – усвояват творчески наследството, завещано като интелектуално постижение от предците, опонират на останали вече положения, създават нови концепции, оформят системи и ги предават като завет на следващите поколения.

Другият титан на педагогическата мисъл, Жан-Жак Русо, се формира под благотворното въздействие на френските енциклопедисти, проучва, усвоява и се вдъхновява от оригиналните идеи на Мишел Монтен, но като високонадарена личност той превръща всичко усвоено в своя мисъл – търсеца, неспокойна, бунтарска, и стига до изводи, които го характеризират като оригинален мислител. При всичкото оспорване, неговите идеи са принос за обогатяване на човешката мисловност и духовност. Без силата и влиянието на неговите идеи не можеха

да се развият в пълнота и идеите на Фрьобел, Песталоци, Толстой, Монтесори, Клапаред, Кацаров.

Приносът се ражда и от предизвикателства. Но самото предизвикателство се корени в укрепената позиция, която търси изява и признание. Той отрича едни форми на мислене, за да утвърждава други, които са по-осъвременени, по-жизнени и житейски и научно по-надеждни. Без този процес на утвърждаване и отрицание научната мисъл би била осъдена на застой и гибел. Така е било винаги. И ще бъде.

От това произтичат някои практически изводи и изисквания за открояването на приноса, колкото и скромен да е той.

От гледна точка на логиката на изложението и заради съблюдаване на научната етика всякога е наложително да се покаже откъде се тръгва, какви нови факти и идеи се въвеждат в научно обращение, какво е отношението на изследователя към други досегашни изследвания в тази област. Пренебрегването на тези изисквания предизвиква съмнения в авторската осведоменост или говори за претенциозност, която е несъвместима с един сериозен подход. В постановъчната част винаги трябва да личи отношението към известните в научната област теоретични и практически решения и да

е ясно, какво има да добави авторът към тях. Така именно още отначало се откроява идеята, която ще бъде обосновавана и ще има претенциите за принос.

Поради това, че развитието на педагогиката сега става в широк, световен обхват, налага се постановката да засяга и чуждестранни публикации. Защото приносът при местни условия е с местно значение и има ограничен смисъл. И народната пословица предупреждава: "Дъб в саксия не расте". Дори и изследване, свързано със специфично национално или дори регионално значение, трябва да показва широта на постановката, богатство на подхода и решенията, прилагане на методика, която да се ползва с широко научно признание. Резултатите от изследването трябва да се сравняват и с други постижения от тази област, за да не се изпада в комичното положение на онзи, който след много изчисления и конструкторски решения провъзгласил, че открил велосипеда, известен столетия преди него.

Като международна наука педагогиката е богата с изследвания във всички области, особено на обучението и възпитанието. Сега по цял свят се извършват изследвания, насочени към рационализиране на учебния процес, за компютързация на обучението, за

създаване на нови форми на учебна дейност, по нов начин се изяснява ролята на учителя при съвременната организация на образованието, въвеждат се нови форми за оценка на ученическите постижения. Използването на техническите новости изменя и обогатява приложението на класическите дидактически принципи и на методите на преподаване. Проблемите на образованието и обучението сега се изясняват в по-широк план, в съответствие с динамичните изменения в социалния живот и на живота на децата при училищни условия. Библиографията по общите и по частните въпроси постоянно се обогатява. Нова намеса за научно интерпретиране увеличава и задълженията за по-широки критични справки.

Особени социални грижи и педагогическо безпокойство създават проблемите на възпитанието. Тяхното разглеждане не само разчупва досегашните познати рамки, но и стига до невероятни подходи и заключения. С оглед на измененията в психологията на съвременното дете, което живее в условията на по-голяма демокрация, много педагози разглеждат самия процес на възпитание като форма на насилие на възрастните и на обществото върху личността. Основания за критика се търсят в ученията и въз-

гледите на Русо, Толстой, Елен Кей, Декроли, Монтесори. Дори се оформя и обособена дисциплина, наричаща себе си антинедагогика. Разбира се, известно е, че само с "анти" доникъде не се стига, ако няма обосновани конструктивни положения. Но все пак такива предизвикателства в областта на теорията на възпитанието има и те не могат да се отминат без обоснована критика. В по-тесен обхват оспорващи постановки има и по отношение на правилата за културно поведение, за ценностния характер на някои правствени норми. Научният живот сега е богат с антиномии, с противоборства. В този бурен като океан живот не е възможно при един избран за разглеждане проблем да се пренебрегне и теоретичното наследство в дадената област, и богатството от съвременни подходи и решения.

В общи линии изискването за съпоставимост между собственото изследване с други научни постижения се разбира от всички и то се предявява от научни ръководители, рецензенти, критици и др. Но в някои случаи се спазва формално. Това може да се види в известни публикации, придружени привидно от богата чуждоезикова библиография. Понякога се поражда съмнения, дали действително тя е позната непосредствено на автора. Посочват се източници на англий-

ски, немски, френски, руски, някои от които не се намират в България и е съмнително, особено когато се знае и ограничената чуждоезикова подготовка на автора, дали наистина тези източници са били пред неговите очи. Разбира се, дори и цитирането от "втора ръка" е допустимо, щом като е посочен цитираният източник. Но остава открит въпросът за авторската етика. Съпоставимостта е и необходимост за по-релефно открояване на новите идеи и на защитаваната авторска концепция, която търси обяснимо право да се вгради в една установена система на мислене, да се постави тя по-убедително в контекста на приемствеността, критичното отношение и приноса.

За някои съвременни аспекти на приноса

В нашата епоха на неимоверен интелектуален и технически прогрес и при несравним с други времена широкообхватен брой на участниците в научното творчество, като че ли става вече трудно да се открият нови истини, да се формулират нови постулати в която и да е научна област. Но това е само привидно. Защото педагогиката, като всяка наука, е свързана с живота и с постоянно изменящата се житейска практика, поради което

в нея постоянно възникват нови проблеми и се налагат нови изяснявания и решения. Сегашните изменения в структурата на човешкото знание и в психичните изменения на децата налагат корекция на много предишни педагогически постулати. В областта на възпитанието например вече отпадат изисквания, свързани с отминаващи морални норми. Изменят се отношенията между родители и деца, между възрастни и млади, между момчета и момичета, между връстници. Своето място заема влиянието на електронните медии, които въздействат върху поведението на подрастващите поколения и положително, но понякога и негативно. Изменят се и предишните етични категории като родителско наставление, родителско право за определяне на жизнения път, за професионално ориентиране, за послушание, за общуване в приятелски кръг. Промени настъпват и в жизнените идеали на младите. Демократичните условия извеждат напред характерни прояви – по-реалистичен подход, засилен прагматизъм, оправдан стремеж да се разшири обхватът на жизнения кръг, на житейските впечатления и преживявания, по-рационално оползотворяване на материалните придобивки и на контактите с духовната сфера. Тези изменени

отношения понякога дразнят възрастните, готови всякога да се отнесат критично към стила на живот на младите поколения. Несъмнено, забелязват се и осъдителни прояви като демонстриране на своенравие и независимост, кариеризъм, по-изострени форми на съперническа ревност, завист, а понякога и злосторничества. Животът на младите е разнообразен и изменчив. При всичката си сложност обаче той трябва да бъде насочван към стойностни жизненни идеали. Може да се изменя, но не бива да отпада възпитателно насочващата роля на родителите и учителите. Но как? Отговори на този сложен въпрос трябва да даде все пак съвременната теория на възпитанието. И то – теоретически обосновани.

Това налага неотменимото изискване за **актуалност** на педагогическата теория. Стойността на всяко изследване сега се определя от това, доколко представя съвременен отклик на породени нужди на живота, доколко запълва и празноти в логическата структура на науката. Самото избиране на проблема за изследване вече насочва вниманието към някакъв кръг от нуждаещи се от решение проблеми. В педагогиката е наложително теоретичните изследвания да осъвременяват традиционните постановки и да изпреварват

необходими практически решения. Не е задължително всяка теза да намери незабавно практическо приложение. Достатъчно е като минимално изискване да остави следа като оригинален начин на мислене, да предизвика полезни дискусии. Без да съдържа голяма мисловна енергия, за да придвижи напред научното мислене, малката идея може да допринесе с нещо като отклик на актуални изисквания и задачи. Но тя трябва да се забележи, да се оцени по достойнство, да се насърчи.

Актуалността има относителни измерения. Ако се разбира стеснено, тя може да се изроди във вулгарен прагматизъм, в наставническо формулиране на ненужни съвети и препоръки. Самоцелното търсене на оригиналност може да се изрази в причудливи разсъждения, които, колкото и оригинални да изглеждат, са далеч от реалистичното разбиране за принос. От друга страна, самото понятие за приносна идея може да се разводни в щедри и необосновани хвалебствия за най-обикновени наръчници.

При съвременното състояние на педагогическата наука все още съществуват въпроси, без точното изясняване на които е трудно да се интерпретират други, свързани с тях. Такива са например дефинициите за основните педагоги-

чески понятия. И досега няма единно становище за точното съдържание на понятията “образование” и “възпитание”. Още в смисъла на даденото от Песталоци тълкуване, а след това и от Толстой, Клапаред, Кацаров и др. образованието е по-обхватно като понятие, разбирано като “формиране”, “даване на образ” (у Песталоци Bild, Bildung – образ, образование). В своите лекции и публикации в продължение на повече от четири десетилетия проф. Кацаров упорито насаждаше това разбиране. След това се възприе съветското разбиране, според което не образованието, а възпитанието е понятие с по-широк обхват. По-нататък при тълкуването на тези понятия се намесваше субективизъм, вместо точно логическо изясняване се въвеждаха в употреба метафори. Но така или иначе мъглявината не е съвсем отстранена и много специалисти трудно могат да дадат такива логически обосновани дефиниции, че да разграничат точно едното понятие от другото и мнението им да не предизвиква възражения. В науката, както обичаше да се изразява проф. Д. Михалчев, трябва да се стига до безвъпросна яснота. А понятийното прецизиране има основно значение.

От актуализиране и постоянно изследване особено много се

нуждаят проблемите на методиката. Същност има толкова методики, колкото и учебни предмети са включени в плановете. При това те са различни по предмет на изследване в зависимост от училищните степени. Научната работа в тази област се основава на богати традиции и на постоянно обобщаван опит. Но в нея се промъкват и изкушения за уклони към субективизъм, както и до стеснен практицизъм. Затова и в публикациите по методически теми е по-трудно да се открие ярък и неподлежащ на оспорване принос. При това в учебната работа съществуват задължителни изисквания и подходи, установени от традицията, чието спазване не оставя много място за творчество. Но това в никаква степен не означава че научното дирене в тази област е ограничено от спъващи норми и е невъзможно да се стигне до изводи, които носят характеристиката на приноси. Теорията би била лишена от жизненост, ако не се допълва постоянно от нови виждания, ако не се основава от нови мнения и идеи. Без тях, дори и да не са толкова претенциозни, настъпва застой и безперспективна обреченост на съществуващата система от знания. Всяко изследване, всеки споделен опит раздвижва мисленето, поддържа

свежестта на знанието, както многобройните – по-големи или по-малки притоци поддържат живота в езерото чрез постоянен приток на нови води.

За приноси могат да се смятат и разнообразните стилистични и езикови похвати, които обогатяват изразните средства на науката. Много често чрез стилистиката се изясняват понятия или се обозначават явления, които са оставали встрани от изследователското внимание.

Стилът характеризира съдържанието, постройката и структурата на изложението, точността на анализа и верността на формулираните изводи. Негово главно изразно средство е езикът. Всяка наука обикновено има свой нюансиран език, определен от възприетата терминология и от усвоения начин на мислене. Но и всеки автор оформя свой индивидуален стил, свой маниер на изложение и с него допринася за разнообразяването на езиковата изразност в науката.

В педагогиката има образци, когато строгата логика на научното изложение, основано на анализа и синтеза, на индукцията и дедукцията, на терминологичната прецизност, съжителства с употребата на ярки художествени образи, които въздействат на въоб-

ражението и емоциите. Такова съжителство на научното с художественото мислене е характерно за произведения на големите творчески личности. Мишел Монтен например си служи вещо с научния анализ, за да разкрие противоречията в социалния живот на Франция и Европа през XVI в., а езикът му при това се отличава с неподражаема художествена изразност. По същия начин Франсоа Рабле използва средствата на хумористичното повествование, метафорите и хиперболизацията, разказването на много забавни сцени, за да покаже безпомощността на схоластичния възпитателен идеал и да очертае перспективите на новото светско възпитание. Песталочи също се поддава на изкушението да използва романизираната форма, за да изложи своите възгледи за възпитанието, макар че това не му се отдава тъй, както преди него вече е показал възможностите на художественото слово Жан-Жак Русо. В най-ново време използването на художествения разказ за обосноваване на научни становища е характерно за А. С. Макаренко. От каквито и позиции да се преценява, творческото наследство на Макаренко означава прелом в научното мислене. То е не просто принос, а наистина прелом! И това до голяма степен той постига със своя дар

на стилист, за когото експресивният език е не само средство за изразяване, но и възможност за силно въздействие върху убежденията, въображението и емоциите на читателя. Единството на неговото научно и художествено мислене е неговият неоспорим природен дар. Друг е въпросът, кое и какво от неговите възгледи може да се приеме или отхвърли. Но винаги, дори и най-несъгласните с него ще спорят, ще критикуват възгледите му, но не могат да го отминат. Защото той представя мисленето на една епоха. И дълг е на потомците да го оценят, тъй както подобава да бъде оценена една ярка личност.

Съчетаването на научното мислене с образно-художественото изложение сочим само като пример. На него не може да се подражава с успех, ако не е налице дарба, ако не се проявява като естествен порив. Но при всички случаи, макар и с обикновени човешки възможности, задължението за езикова точност и изразителност е неотменимо. Л. Н. Толстой критикува остро някои публикации на К. Д. Ушински, в които се среща ненужна натруфеност на фразата, маниерност, небрежност. Защото според него е важно не само какво се казва, но и как се казва.

Приносът е творческо дело

Професионалното усвояване на науката още не е достатъчно за извършване и на научна дейност. Дори и най-добросъвестното изпълнение на поставени цели или проявени амбиции могат да останат настрана от научното творчество. В разказа на А. П. Чехов "Скучна история" това е показано по забележителен начин. Героят е един доцент по химия, изключително добросъвестен труженик. Той можел търпеливо и вешо да подготви препарати за научни експерименти, да реферира чужди публикации от няколко езика, да подготви доклад. Но писателят неочаквано заключава: "Но повече от него не очаквайте!" И пояснява, че доцентът, макар и "злато човек", не притежава способности да изказва своя мисъл, да обоснове свое мнение. Той не бил в състояние "да открие барута", поради което не можел да бъде господар в науката, а само неин работник.

Стази характеристика Чехов е изразил нещо изключително съществено за ролята на специалиста в една научна област – той може да притежава големи познания, но те са само усвоени. Не е способен обаче да прибави нещо ново към тях, да направи свой принос. Неговата мисъл не е способна за смел полет, да надмогне общоприетото, обичайното, да постави идеи,

които предизвикват спорове, несъгласия. Той е добросъвестен, но предпазлив и плах. Мисълта му не познава порива и безпокойството. При това състояние на духа не може да се очаква и обогатяването на научната област с нови, макар и скромни приноси.

Творчеството е необходим компонент на научната дейност. В науката съществува не само система от готови знания, но и предизвикателство за търсене на нови постановки. Едно критично отношение вече разкрива и възможност за творчески размисъл. Активната мисъл не само възприема установени положения, а отвежда и до оформянето на позиция за преценка на съществуващото и търси възможности за нови решения. Търсенето на новото е движещата сила на творчеството. Разбира се, не всякога лансираната идея е дълготрайна. Тя може да бъде опровергана от логиката на науката и непотвърдена от изискванията на живота. Но по-добре е да се раждат постоянно нови идеи, дори и да отминат без очакваното внимание, отколкото да има послушно примирение с традиционализма в научното мислене, което довежда до застои.

Творческото отношение е качество на личността. То се формира още от ранна възраст. Много педагогически движения възник-

ват с доброто намерение да се развива творческото отношение на децата още в училищна възраст. Идеята за свободно разгръщане на творческите сили на децата е в основата на работата на Л. Н. Толстой в Яснополянското училище. На този стремеж са подчинени и опитите за създаване на реформени училища. Особено ясно той е изразен в движението за дидактично художество, което иска да използва творческата природа на изкуството или да превърне дори самия учебен процес в творчество, освободено от регламентации и стимулиращо свободната изява на творческите пориви на децата. Както и да се приемат и оценяват реформаторските движения, в тях има полезна и правилна идея да се стимулира детското творчество, неограничаваното отношение към ученето и дейностите. И когато по-късно образованите под въздействието на тази благородна идея се насочат към различните специализирани клонове на науката и дейностите, те ще пристъпят към всяко знание, към всяка дейност с критичен размисъл и творческо отношение. Творчеството е ценен природен дар. Само благодарение на него човечеството се е придвижвало напред към неизвестното.

Имат ли приносно значение популярните публикации?

Въпросът звучи предизвикателно. Защото по правило популяризацията се отнася до известни в науката факти, до установени положения, които се представят в по-опростен и достъпен за неспециалисти вид. Популяризаторът само ги е проучил добре и ги излага добросъвестно. Но ако сам е стигнал до определени заключения, ако обогатява изложението със свои мисли, със свой оригинален коментар, той проявява творчески подход към знанието. Научен принос в строгия смисъл на думата няма, но да се изясни приносът на други в науката е достойна заслуга. Създаването на учебник по същество не е научно изследване, но той може да отразява собствени научни изследвания. В самата разработка на учебния материал може да има оригинален подход в смисъл на акцентиране на определени постижения и изясняването им в контекста на установената система от знания, позоваването на нови примери, обогатяването на логически обосновки и др. Така че към авторството на учебници не бива да се проявява високомерно пренебрежение. Запознатите с педагогическото наследство на Михаил Герасков знаят, че той, автор с из-

ключителна ерудиция, се позовава на много автори, излага добросъвестно мнения по разглеждания въпрос, прави критически бележки, които внасят яснота в разбирането. Неговата водеща мисъл се проявява и в учебниците му, и в популярните му статии. Герасков популяризира схващания, които му допадат. Неговото авторско отношение се проявява навсякъде. А изложението всякога завършва с насочващо обобщение. Творческата му и критична мисъл личи дори в написаните от него гимназиални учебници по психология, логика и етика. За научен принос не може да се говори, но авторството съдържа образци на богата научна информация, създадена е стройна система на изложението, спазват се строго принципите за научност, последователност и достъпност на изложението. Но и това не е малка научна заслуга.

По-различен в популяризацията е Димитър Кацаров. Всичко, което е усвоил от Толстой, Клапаред, от представителите на експерименталното направление в педагогиката, той е превърнал в своя интелектуална същност. Затова обикновено не цитира, а излага свободно онова, което е възприел като свое убеждение, без да се чувства задължен да посочва ползваните източници. В учебниците му по Обща педагогия, Педология и

Експериментална педагогия трудно може да се отдели, кое заимства от други автори и кое е негов собствен авторски принос. Изложението на материята става свободно, с характерната за Кацаров аналитичност и логичност. Той почти не спори с други автори, освен анонимно, като отправя критически бележки към "традиционната педагогия" и "традиционното училище". Но неговата ярка, динамична и образна мисъл се налага. И няма никакви пречки създаденото от него по съвкупност да се квалифицира като принос към направлението, което той представя.

В педагогиката, която е свързана с познати житейски явления и с гражданска позиция, не могат да се търсят само приноси, валидни за науката. Има случаи когато научната стойност на някои педагогически публикации не се осмисля и от самите автори. Много характерно е едно съобщение, което направи И. Каиров пред конференция в Москва, посветена на 90-годишнината от рождението на А. С. Макаренко. Каиров поканил Макаренко на разговор и му предложил да стане научен сътрудник в тогавашния Институт по педагогика. На тази любезна покана Макаренко неочаквано отговорил: "Но аз не съм учен!" Пояснил, че пише като писател и популяри-

зирал дългогодишния си педагогически опит. Но без научни претенции. Всъщност самият той не е и можел да си представи тогава, че като проучват неговите “популяризации” мнозина ще придобият научни звания и степени, че и без научни амбиции ще влезе в световната педагогическа класика. Макаренко е бил чужд на нормативността, неговото мислене не е можело да се вмести в традиционните за научното изследване схеми, уплътнени с цитати от партийни и правителствени документи, с мисли на лидери и класици, с което написаното от него да се обсъжда, рецензира, редактира, докато се обезличи авторската му индивидуалност. По тези причини Макаренко отказал да участва и в колектив за написване на учебник по педагогика. Неговата творческа природа е надмогвала всякакви ограничения. Затова предпочитал свободната “популяризация”.

Разликата между популярните публикации и научните изследвания е много относителна и зависи от множество субективни и обективни обстоятелства. Ако в непретенциозното популярно изложение има ясна позиция, творческа структура и твореща мисъл, то може да надмогне далеч посредственото сухо изложение, основано на досадни цитати с педантично посочване на съчинения с

пълни библиографски характеристики. Научният принос е в развълнуваната творческа мисъл, която и при изложение на познати факти се характеризира с оригиналност. А само оригиналната и интелигентна мисъл привлича и вълнува читателя и го обогатява интелектуално.

Необходим послеслов

Педагогиката е наука, която е тясно свързана с живота, дори с текущото всекидневие. Своята първа педагогическа статия Н. И. Пирогов озаглавил “Въпроси на живота” (1856). Защото наистина съдържанието на възпитанието определя облика на обществото и насоките, по които се развива животът. Поради това тревоги за възпитанието и отношение към образователните институции имат всички – родители, учители, обществени организации, печат, електронни масмедии. Сега например особено вълнение предизвикват проявите на детската престъпност, която се обсъжда от разни звена и на различни равнища. Също тъй тревоги създават нарушенията на цивилизованите норми за културно поведение, употребата от деца на наркотици, тютюнопушенето, ранният алкохолизъм. Затова в печата се появяват постоянно публикации с педагогическа тематика.

Те не могат да бъдат право само на педагозите. Но все пак главно педагозите са подготвени да разглеждат компетентно проблемите, свързани с образованието, с възпитанието. Те притежават знания и подготовка да прилагат съответна методика за проучване, за обобщение и анализиране на фактите, да направят достоверни заключения и препоръки. Въпросите, които са предмет на педагогиката, се разглеждат и от неспециалисти, но намесата на специалистите надмогва границите на публицистиката и стига до обос-

новани научни постановки. Достъпността и жизнената актуалност на педагогическите проблеми може да създаде измамно чувство у неспециалистите за тяхното лесно решаване. Но само специалистите са подготвени да дадат обосновано аналитично разглеждане и да стигнат до заключения с приносно значение.

Приносът е характеристика, цел, стремеж и гордост на всеки израстващ и укрепващ научен труженик. Затова са необходими и грижи той да бъде представен по най-достойния начин.